

УДК 159.922 : 336.74 – 057.87

Ірина Зубіашвілі

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОСНОВ МОНЕТАРНОЇ КУЛЬТУРИ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Розглядається соціально-психологічна сутність процесу становлення монетарної культури особистості, а також компоненти монетарної культури старшокласників.

Ключові слова: культура, економічна культура, монетарна культура, економічна діяльність старшокласника, формування монетарної культури, соціалізація.

Постановка проблеми. Глибокі соціально-економічні зміни в Україні, перехід до ринкової економіки ставлять перед українським суспільством важливе завдання – сформувати економічну культуру підростаючого покоління, яка буде сприяти здійсненню ефективної економічної діяльності і дозволить оцінювати дану діяльність з позиції не тільки економічної доцільності, але і моральної цінності.

При потенційних можливостях, які мають сьогодні школа і соціальне середовище, ми бачимо, що школярі не володіють достатнім рівнем економічної культури і не підготовлені до життя в економічному суспільстві.

У зв'язку з цим, сучасна соціально-економічна ситуація наголошує увагу психологів та педагогів на питаннях формування основ монетарної культури старшокласників, які в найближчому майбутньому обійматимуть активні позиції в суспільстві. Від рівня сформованості монетарної культури учнів та підготовки до самореалізації в умовах ринку багато в чому буде залежати рішення проблем монетарної стабільності суспільства, успішна соціалізація та повноцінна адаптація.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні основи вивчення монетарної культури представлені в працях вітчизняних

дослідників: філософів (О. Арнольдов, С. Анісімов, М. Бахтін, А. Здравомислов, Л. Коган, О. Уледов та ін.); економістів (Л. Абалкін, О. Лівшиц, Б. Райзберг та ін.); педагогів (А. Абрамова, А. Аменд, М. Владика, І. Сасова та ін.); психологів (В. Ананьєв, О. Дейнека, І. Кон, О. Кітов, А. Купрейченко, В. Москаленко, О. Петровський та ін.). При безумовній важливості цих досліджень проблема становлення монетарної культури школярів потребує соціально-психологічного осмислення. Необхідно уточнити її зміст та особливості на сучасному етапі розвитку суспільства.

Мета статті – виявити та обґрунтувати соціально-психологічні особливості формування основ монетарної культури старшокласників в результаті теоретичного аналізу наукових джерел.

Виклад основного матеріалу. *Культура* – складне міждисциплінарне, загальнометодологічне поняття, наукова характеристика якого і сьогодні не задовольняє усіх фахівців. Під поняттям «культура» розуміється історично визначений рівень розвитку суспільства і людини, виражений в типах і формах організації життя та діяльності людей, а також в матеріальних та духовних цінностях, які створюються ними.

Проведений нами науковий аналіз категорії «культура» дає можливість зробити висновок : в якому би контексті не розглядався даний феномен, він завжди вказує на процес створення людиною цінностей цивілізації; на процес розвитку, перетворення, поліпшення предметно-матеріальної та духовно-творчої діяльності як дійсності, що оточує, так і самої себе як особистості.

Теоретичний аналіз культури як системи обумовило визначення економічної культури в якості самостійного структурного компоненту загальної культури, якості та властивості якої екстраполюються в економічну сферу. *Економічна культура* розуміється як сукупність інтелектуальних можливостей, практичного досвіду і соціальних цінностей, які дозволяють особистості адаптуватись до існуючих соціально-економічних умов з

урахуванням моральних установок суспільства. Зміни в загальноекономічних та соціально-політичних сферах суспільства дали імпульс і загострили інтерес до дослідження монетарної культури в сучасних умовах.

Монетарна культура – це проекція економічної культури на сферу монетарних відносин, оскільки в сфері економіки і пов'язаних з нею монетарних відносин працює вся економічна культура, всі її елементи.

У сучасних умовах роль особистості у формуванні та розвитку культури суспільства, різних його груп незмінно зростає. Зміст монетарної культури залежить від рівня пізнавальної діяльності та економічної активності суб'єкта, від ціннісних відносин, які склалися в суспільстві, що підкреслює діалектику і єдність суспільства та монетарної культури. Водночас це означає єдність культури зі специфікою, яка визначається економічною системою та культурними особливостями українського суспільства.

Монетарна культура особистості формується всією діяльністю людини, тобто монетарна культура особистості являє собою осмислення та усвідомлення особистістю культурного досвіду людства в сфері монетарних відносин. В свою чергу, це осмислення створює базу для участі особистості в монетарній діяльності. Саме особистість, яка перетворює своїми осмисленими та усвідомленими рішеннями монетарну сферу суспільства є носієм монетарної культури даної соціальної групи, класу, суспільства.

На наш погляд, у визначення поняття «*монетарна культура особистості*» необхідно включити здатність до прийняття рішень (на основі економічного вибору), оскільки без даного доповнення визначення монетарної культури є неповним, а також активну перетворюючу діяльність особистості; здатність пізнавати, відображати, узагальнювати принципово нові процеси та явища економіки, мислити категоріями сучасної економічної науки, розвивати потребу застосовувати її досягнення та недоліки того чи іншого економічного експерименту. На основі досліджень провідних вчених можна розглядати монетарну культуру старшокласника, що являє собою

єдність економічних знань, вмінь та навичок, які старшокласник реалізує в процесі економічної діяльності, проявляючи при цьому економічно значущі якості та враховуючи моральні цінності суспільства. Також монетарна культура особистості старшокласника передбачає економічну підготовку у поєднанні з трудовою, наявність широкого економічного світогляду, економічної грамотності та компетентності, розвиток економічного мислення та свідомості.

Слід зазначити, що економічна діяльність старшокласника – це активні дії, які спрямовані на задоволення матеріальних та духовних потреб і передбачають позитивний економічний ефект.

Наукові ідеї дослідників дозволяють визначити основи формування монетарної культури особистості школяра. Саме термін «основи» показує, що це лише сторони, які є основними, системостворюючими, однак не охоплюючими весь зміст монетарної культури особистості в цілому. Введення в характеристику монетарної культури старшокласника поняття «основи» обумовлено тим, що економічне мислення та економічна свідомість школярів, які формуються, а також нестійкість ціннісно-моральнісних орієнтацій, мотивів, потреб та ін. не дають можливості точно оцінити сформованість монетарної культури в повному розумінні. Мова може йти про націленість психолого-педагогічного процесу на досягнення старшокласниками базового рівня економічного розвитку, необхідного для подальшої соціалізації. В той же час поняття «базовий рівень» або «основи» дають можливість показати інтегрований характер монетарної культури особистості, взаємозв'язок з іншими видами загальної культури особистості.

Дослідники визначили якості особистості, які формують монетарну культуру старшокласника. На їх думку, майбутнім фахівцям необхідні економічні знання, вміння приймати оптимальні рішення, розвинута інтуїція; розумні та раціональні цінності, потреби та способи їх задоволення; воля, тобто розвиток самоконтролю, самоуправління, самодисципліни для

подолання перешкод на шляху до успішного результату. М. Владика підкреслює важливість розвитку ділових якостей, знань механізмів функціонування та регулювання економіки, підприємливості, певної ризикованості, а також самостійної відповідальності за негативний результат [6].

Одним з результатів теоретичного дослідження є визначення сутності, змісту та структури монетарної культури особистості, вказівка на зв'язок зі всіма елементами загальної культури: політичної, правової, моральної, екологічної та ін., так як монетарна культура особистості є характеристикою інших видів культур, вона є їх складовим елементом та водночас включає їх в себе.

Монетарно культурну особистість характеризують не тільки економічні, але і низка інших якостей: патріотизм, моральність, відповідальність, свобода вибору, законослухняність та ін. Тому дослідники стверджують, що формування монетарної культури на шкільному рівні сприяє формуванню громадянської самосвідомості, глибокої поваги до загальнолюдських цінностей та орієнтацій, раціональних рішень. Тому важливо корелювати зв'язок монетарної культури з іншими видами загальної культури [9].

Однією з особливостей монетарної культури є те, що вона вбирає в себе не всю сукупність цінностей загальної системи культури, а переважно ті з них, які можна застосувати до сфери монетарної поведінки і які позитивно або негативно впливають на таку поведінку. Друга її особливість полягає в тому, що основним каналом реалізації цінностей та норм культури в сфері грошових розрахунків є специфічна форма поведінки індивіда – монетарна.

Ще одна особливість монетарної культури проявляється в тому, що цінності та норми, які нею затверджуються, торкаються важливих повсякденних потреб та інтерес людей, способів, форм, змісту процесів забезпечення матеріального добробуту – і в силу цього виступають регуляторами їхньої поведінки.

Монетарна культура виконує в суспільстві певні функції. До найбільш значущих прийнято відносити: адаптаційну, пізнавальну, нормативно-регуляційну, трансляційну, інформаційну, комунікативну, мотиваційну, мобілізуючу.

Вивчаючи монетарну культуру, варто вказати на те, що вона несе в собі особливості національної культури, менталітету, традицій, образу життя, які притаманні тій чи іншій культурі, що накладає свій відбиток і на специфіку формування монетарної культури. Розглядаючи соціальну роль грошей в контексті монетарної культури, необхідно відмітити, що, вступаючи до монетарних відносин, люди переслідують свої цілі (часто протилежні), здійснення яких можливо тільки через задоволення потреб, в тому числі і соціальних, кожного учасника взаємодії. Отже, монетарна культура тісно пов'язана з категорією потреб. Так, на думку Д. Литвиненко, гроші з'явилися завдяки виникненню об'єктивної потреби в них та прагненню учасників соціально-економічного обміну її задовольнити. Гроші сприяють соціальному розвитку особистості шляхом поступового усвідомлення нею своїх фундаментальних життєвих потреб, інтересів та домагань. В процесі цього усвідомлення формується монетарна культура індивіда [9, с. 144].

Кожен індивід володіє власною монетарною культурою, яка формується протягом первинної та вторинної соціалізації індивіда та похідна від стійких та динамічних факторів.

Групу *стійких* факторів створюють: ставлення до грошей та тип монетарної поведінки, пануючий у родині; конфесійна приналежність; субкультурні цінності референтної групи; тип поселення (велике місто, селище та ін.), в яких здійснюється первинна соціалізація індивіда.

До групи *динамічних* факторів можна віднести великі макросоціальні події, наприклад, фінансові кризи (типу Великої депресії), в яких набувається досвід монетарної поведінки та суб'єктивне ставлення до грошей, коли індивід найбільш чутливий до позитивних або негативних зразків монетарної поведінки

«значущого» іншого [11]. Інтеріоризація правил та норм монетарної поведінки засвоюється більшістю індивідів традиційно-досвідним шляхом в процесі соціалізації, проте зміни в соціально-економічних відношеннях можуть привести до ресоціалізації, і, як наслідок, і до трансформаційних змін в монетарній культурі.

Монетарна культура в сучасній Україні складається під впливом 4-х тенденцій: 1) традиційна економічна свідомість, яка пов'язана з релігійністю, сприйняттям грошей як абстрактної цінності; 2) радянський менталітет, який розглядає гроші як засіб експлуатації і нерівності, які потрібно знищити; 3) вплив західного економізму, який ставить грошові відносини в центр соціальних відношень; 4) кризовий характер економіки, нерозуміння механізмів грошового обігу, низький рівень знань законів ринку, і, як наслідок, страх залежності від грошей.

Взаємодія цих тенденцій визначає особливий тип монетарної культури України. Однак дані тенденції варіюються в залежності від монетарної культури тій чи іншій соціальної групи.

Отже, у відповідності з теоретичним аналізом феномену монетарної культури зроблено висновок, що монетарна культура старшокласника є виразом універсальності її зв'язків з оточуючим світом та людьми, здібності до самореалізації. Монетарна культура старшокласника розуміється нами як цілісне особистісне утворення, що характеризується високим рівнем оволодіння економічними знаннями, вміннями та навичками монетарної поведінки.

Формування монетарної культури особистості ми уявляємо як структуровану систему взаємопов'язаних та взаємозалежних компонентів, яка динамічно змінюється та активно розвивається в часі.

Цілісність та системність монетарної культури старшокласника представлена сукупністю афективного, когнітивного, конативного та моральнісного компонентів. Доцільно введення в систему монетарної

культури моральнісного компоненту пояснюється тим, що даний компонент характеризується потужним впливом на всі інші компоненти й відповідає за гнучкість когнітивної сфери в пізнанні законів монетарних відносин в суспільстві, визначає позитивну чи негативну емоційну оцінку грошей особистістю, суттєвим чином регулює монетарну поведінку [8].

Таким чином, на основі досліджень А. Купрейченко, А. Журавльова, С. Цветкова, Ж. Жиліна можна стверджувати, що моральнісний компонент забезпечує цілісність системи монетарної культури, взаємопов'язує її елементи.

Висновки. Монетарна культура є одним з аспектів соціокультурного життя і несе в собі особливості національної культури, менталітету, традицій, образу життя, які притаманні тій чи іншій культурі, що накладає свій відбиток і на специфіку формування монетарної культури. Однією з особливостей монетарної культури є те, що вона вбирає в себе не всю сукупність цінностей загальної системи культури, а переважно ті з них, які можна застосувати до сфери монетарної поведінки і, які позитивно або негативно впливають на таку поведінку.

Монетарна культура старшокласника являє собою єдність економічних знань, вмінь та навичок, які старшокласник реалізує в процесі економічної діяльності, проявляючи при цьому економічно значущі якості та враховуючи моральні цінності суспільства. Цілісність та системність монетарної культури старшокласника представлена сукупністю когнітивного, афективного, конативного та моральнісного компонентів.

Список використаних джерел

1. Арнольд А. И. Человек и мир культуры. Введение в культурологию / А. И. Арнольд. – М. : Изд-во МГИК, 1992. – 240 с.
2. Агеев А. И. Предпринимательство : проблемы собственности и культуры / А. И. Агеев. – М. : Наука, 1991. – 112 с.
3. Антонов М. Ф. Нравственная экономика. Публичные заметки /

М. Ф. Антонов. – М. : Молодая гвардия, 1984. – 190 с.

4. Бабосов Е. М. Нравственная культура личности / Е. М. Бабосов. – Мн. : Наука техника, 1985. – 184 с.

5. Вебер М. Избранное. Образ общества / М. Вебер. – М. : Владос, 1994. – 456 с.

6. Владыка М. В. Формирование основ экономической культуры старшеклассников : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.11 / Владыка Марина Валентиновна. – Белгород, 1998. – 217 с.

7. Гуревич П. С. Философия культуры / П. С. Гуревич. – [2-е изд.]. – М. : Аспект Пресс, 1995. – 218 с.

8. Журавлев А. Л. Экономическое самоопределение: теория и эмпирические исследования / А. Л. Журавлев, А. Б. Купрейченко. – Изд-во «Институт психологии РАН», 2007. – 480 с.

9. Литвиненко Д. В. Деньги как регулятор жизнедеятельности современной личности : социокультурный взгляд на проблему / Д. В. Литвиненко // III Всероссийский социол. конгресс. – М., 2008. – С. 142–151.

10. Литвиненко Д. В. Социокультурный анализ методологических подходов к анализу феномена денег / Д. В. Литвиненко // Человек и общество : поиски, проблемы, решения // Сб. науч. трудов по материалам 4-ой межд. конф. – Новочеркасск : НГМА, 2008. – С. 130–135.

11. Максакова В. И. Экономическая культура личности / В. И. Максакова. – М. : Наука, 1989. – 148 с.

Ирина Зубиашвили. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СТАНОВЛЕНИЯ ОСНОВ МОНЕТАРНОЙ КУЛЬТУРЫ СТАРШЕКЛАССНИКОВ

Рассматривается социально-психологическая сущность процесса становления монетарной культуры личности, а также компоненты монетарной культуры старшеклассника.

Ключевые слова: культура, экономическая культура, монетарная культура, экономическая деятельность, формирование монетарной культуры, социализация.

Iryna Zubiashvily. PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF BECOMING OF THE SENIOR PUPIL' S MONETARY CULTURE BASIS

Social and psychological essence of the process of person's monetary culture becoming as well as components of the senior pupil's monetary culture are considered in the article.

Key words: culture, economic culture, monetary culture, economic activity, monetary culture formation, socialization.